

Міф як першоджерело пізнання світу і людини

Галина Васьківська,

кандидат педагогічних наук,

старший науковий співробітник,

завідувач лабораторії дидактики Інституту педагогіки НАПН України

У статті йдеться про два основні способи формування світогляду людини (картини світу) — міфологічний і філософський. Картина світу у першому випадку формується на основі готового світогляду, тобто приймається людиною або цілком, або складається з певних його елементів. Коли світогляд людини будується на основі її власної розумової діяльності — має місце філософське підґрунтя формування картини світу.

Ключові слова: людина, міф, культура, суспільство, світогляд.

Протягом тисячоліть людство виробляло досвід взаємодії з природою, її складовими, процесами і явищами. Це триватиме завжди, бо є умовою беззаперечною і незворотною. Так само, як і взаємодії та стосунки між людьми, де досвід, яким би він не був, виливається у поняття "культура". Саме це поняття характеризує людське суспільство, відокремлює його від тваринного світу. З іншого боку, щоб суспільство було саме тим, чим воно є, важливою умовою його існування є передача новим поколінням культурних надбань. Щоб здобутки народів, народностей, націй не канули в Лету, новим поколінням треба оволодіти способом дій у сфері як матеріального виробництва, так і духовного творення задля задоволення своїх потреб, збереження здобутих досягнень, примноження їх своєю працею і передання майбутнім поколінням [2; с. 87]

Матеріальна культура втілює ступінь практичного оволодіння людиною силами і речами природи, духовна — внутрішнього багатства свідомості, ступінь розвиненості самої людини. Духовна культура не може бути відокремленою (ізолюваною) частиною культури. Ідеї, теорії, образи, фантазії тощо можуть існувати і передаватися тільки у матеріальній формі. Передача інформації потребує матеріалізації у вигляді картин, книг, нот тощо. Духовне і матеріальне в культурі виражаються одне через інше й існують за умови переходу одного в інше саме у процесі людської життєдіяльності.

Як матеріальна, так і духовна культура слугують самовиявленню, самореалізації особистості. Усі форми духовного самовираження пов'язані одна з одною й утворюють особливу мову, з допомогою якої передаються ідеї і почуття. Кожна форма володіє відносною самостійністю і не перекладається повністю мовою інших форм. Те, що можна сказати поезією чи музикою, неможливо адекватно передати малюнком чи скульптурою.

Основні елементи духовної культури (мова, вірування, релігія, етичні установки, народна творчість, література, професійне мистецтво, наука, право та ін.) виникли під впливом певних умов (природних і суспільних) у різний час історичного розвитку цивілізації, і це неминуче відбилося на їх змісті, формах, функціях. Виникнення і поступ духовної культури ніколи не буває ізолюваним процесом, він пов'язаний з суспільним розвитком, тобто є невіддільною частиною тієї соціальної системи, яка складається в певній країні на кожному етапі її історії. Водночас ступінь економічного і політичного розвитку суспільства такою самою мірою залежить від рівня і ха-

рактеру духовної культури, якою духовна культура — від виробничих та інших суспільних відносин.

Світова культура — це культура всього людства, вона сформувалась із найвизначніших надбань національних культур, тобто охоплює певні елементи культури різних країн, націй, етнічних груп [4; с. 63].

Повноцінне виховання особистості, формування основних компонентів її структури неможливе у відриві від культурного процесу, досягнень світової і національної культури. Прогрес культури в цілому зумовлює прогрес особистості. Розвинута культура дає можливість людині виробити практичні навички у різних сферах діяльності, збагачує її духовний світ. Чим багатша культура, тим більше творчої ініціативи повинна виявляти особистість, щоб нею оволодіти. Особливо значний вплив культура справляє на ідеали, моральні й естетичні почуття — ті елементи у структурі особистості, що визначають життєву позицію, від якої й залежить формування об'єктивної моделі світу.

Культурною матрицею, яка на вищих етапах історії людського суспільства слугувала основою всіх основних видів людської діяльності, зокрема і наукового знання, є *міфологія* — первісна форма духовної культури людства. Своєрідність міфології полягає у тому, що вона не спрямована на виявлення об'єктивних закономірностей світу. Міф виконує функцію зв'язку людини з природою. Нероздільність реальності і надзвичайного дає змогу будувати родові стосунки в общині ідеальними міфологічними образами, заповнюючи прірву між людиною і природою. Водночас міф є й своєрідним поясненням світу.

Ще з прадавніх часів люди прагнули зрозуміти, як виникли земля, небо, вода, хто створив людей, тварин, рослини. Вони складали розповіді, у яких відображались уявлення про грізний, незрозумілий світ, богів, духів, явища, від яких залежало їхнє життя.

Минали століття. Ці старовинні розповіді про надзвичайні й казкові події, що передавалися з вуст в уста, почали називати міфами (з грецьк. — "слово, переказ"). З часом їх записали й упорядкували як твори усної народної творчості [5].

Років сто тому освічена людина обов'язково повинна була знати імена стародавніх богів і героїв, пам'ятати всі їхні пригоди. За радянських часів знання міфології, як і всього того, що стосувалось певним чином релігії, не заохочувалося. Нині ці надзвичайні й казкові події вплітаються у зміст багатьох навчальних предметів, що сприяє розвитку творчої уяви учнів. Загалом міфи поділяють за такими видами:

- космогонічні — про походження світу, створення Всесвіту;
- теологічні — про походження богів;
- антропологічні — про походження людини;
- міфи про священний шлюб;
- солярні й астральні (міфи про походження Сонця, Місяця, зірок);
- етимологічні — міфи, що пояснюють походження явищ чи предметів;
- есхатологічні — міфи про загибель Всесвіту;
- міф про циклічність у природі (скотарські та землеробські міфи тощо);
- героїчні міфи (наприклад, про героїв, засновників племен — грецькі міфи про Геракла);
- міфи про здобуття людьми культурних навичок (наприклад, міф про Прометея) [3].

До космогонічних міфів наближаються есхатологічні — розповіді-пророцтва про "кінець світу" (розвинуті есхатологічні міфи відомі у давніх майя, ацтеків, у християнстві, в ісламі і, звичайно, у давніх предків сучасних українців). У міфах закарбовано складний донауковий досвід культурного розвитку людства, у якому поряд із релігійними ідеями, культурними обрядами і містичними ритуалами втілюється і позитивний пізнавальний і практичний досвід, що є реальним прогресом свідомості у пізнанні таємниць світу.

Міф розкриває символічний світ вірувань, фантазій, цінностей і норм поведінки, він є мірилом людського сприйняття, натхнення і мислення, що зумовлені взаємодією людей і природи. Міф виконує певну соціальну функцію, даючи змогу людині проникнути у ритм природного і соціального буття. Міф як синкретична форма усвідомлення світу є й розповіддю, що виражає вірування архаїчного суспільства, і ритуал, що переносить події минулого у сьогодення. Він торкається соціальних почуттів, впливає на емоції індивіда. Міф — специфічна форма упорядкування уявлень про людину, природу і суспільство. Будь-яка інформація про явища природи, культури, соціальні аспекти життя колективу фіксувалися як у вербальних, так і в ритуально-предметних формах відтворення міфів. Уся господарська і соціальна діяльність людей мала у міфі найвище пояснення і найвищу санкцію, він слугував нібито матрицею пам'яті, на якій закріплювалися корисні для людини і людського суспільства знання. Усі інновації мали отримати міфологічну інтерпретацію, інакше вони не могли використовуватися у суспільстві [1; с. 270—271].

Первісна людина усвідомлювала, що всі елементи дійсності взаємопов'язані, взаємозалежні і взаємодіють, розвиваються у часі і просторі, тобто до них можливо застосувати уявлення "раніше" і "пізніше", "тут" і "там". Ця стихійна емпірична логіка трактувала час і простір досить чітко, в чуттєво-образній формі, завжди у зв'язку з подією, що мала місце у точно локалізованому інтервалі простору-часу. Оскільки час, подібно до всьому іншого світу, реальний і речовий, його можна упорядковувати і ділити так, як це зробили боги або культурні герої при створенні світу: створивши небо і землю, вони поділили час і встановили спосіб його відліку.

Багато тисяч років основу уявлень людини про життя, простір і час складали образи природи. Витоки міфології саме там. З розвитком суспільств одні боги забувалися, інші висувалися на перший план, певна їх кількість запозичувалася одними народами в інших, а деякі кардинально змінювали свої іпостасі. Як би там не було, а основні функції богів і напівбогів зводилися до конкретних реалій життя певного народу. Наприклад, до виконання прийнятих законів, випробування на міцність, жертвності, заснування світу, збереження наступності

життя, збору та обліку врожаю, наділення долею, накопичення і передавання знань, народження життя, освоєння землі, охорони надбаних багатств, перебігу (плину) часу, підкорення вогню, порушення заборон, поступу розуму, приборкання стихій, руйнування усталеного, створення людей, створення світу, циклів землеробства тощо.

Термін *міфологія* має два значення: сукупність міфів (розповідей, оповідань про богів, героїв, демонів, духів тощо), що відображали фантастичні уявлення людей у докласовому і ранньокласовому суспільстві про світ, природу і людське буття; наука, що вивчає міфи (їх виникнення, зміст, походження). Значну частину міфології, як уже згадувалося, склали космогонічні міфи, присвячені будові природи.

Водночас велика увага у міфах приділяється різним стадіям життя людей, таємницям народження і смерті, можливим випробуванням долею, подіями, що чатують на людину на її життєвому шляху. Особливе місце посідають міфи про досягнення людей: добування вогню, будівництво житла, приручення диких тварин. Відомий англійський етнограф Б. Малиновський відзначав, що міф, який існував у первісній громаді, у первозданній формі — це не історія, яку розповідають, а реальність, якою живуть. Це не інтелектуальна вправа або художня творчість, а практичне керівництво до дій первісного колективу. Завдання міфу не в тому, щоб дати людині якість знання або пояснення. Міф слугує для виправдання певних суспільних установок, для санкціонування певного типу вірувань і поведінки. Міф — це не первісна форма знання, а особливий вид світогляду, специфічне образне синкретичне уявлення про явища природи і колективне життя. У міфі, як ранній формі людської культури, поєднувалися зародки знань, релігійних вірувань, моральна, естетична й емоційна оцінка ситуації. І в цьому сенсі вони були важливими стабілізаторами життя людей на ранніх стадіях їх розвитку, адже у "міфі людина "розчиняє" себе в природі, зливається з нею і оволодіває силами природи лише в уяві, але водночас це оволодіння силами природи (хай у фантазії) означає початок історії "духу" і кінець суто тваринного буття" [6, с. 11].

Беззаперечно, що міф є однією з перших форм, з якої людина одержує відповіді на багато питань, що стосуються буття. Почасті вони є алогічними й неправдоподібними, проте важко заперечити їх цілісну (логічну) систему, яка функціонує заради навчання, розвитку, розпізнавання, вказує на те, що є добром, а що — злом, як і що робити чи хто саме й чому саме є таким чи іншим. Саме ця особливість неймовірних оповідей додає допитливому розуму упевненості. На перший план висувуються мета і цінності суспільства, нації, які додають зв'язі енергії, а почуттям — окриленості. Тож підпасти під владу міфів легко (якщо мислити не самостійно, якщо запозичувати теорії, вірування, світогляди беззаперечно), бо в них йдеться про зрозумілі речі.

Інший бік картини світу — особиста філософія — як рівновіддалено-протилежний міфічній її складовій починає переважати у свідомості тоді, коли простих і зрозумілих відповідей стає замало і вони вже не задовольняють допитливий розум, який усе піддає сумніву, формуючи власні правила свого критичного мислення. Так народжуються погляди і переконання, до яких людина дійшла сама, осмислюючи й переосмислюючи часточки буття. "На місце міфів і утопій ставиться доказовий об'єктивно обґрунтований підхід, чітка відповідність висновків фактам, тобто наука" [7]. І все-таки доводиться констатувати, що особливості міфологічного мислення можуть зберігатися у людській свідомості поряд з

елементами істинно наукового знання, водночас з використанням чіткої наукової логіки.

Далекі предки сучасного людства мали донауковий світогляд, який можна назвати "міфологічним". Але міфологією сповнене і сучасне життя. Красиву жінку ми порівнюємо з Афродитою чи Венерою. Мисливські магізини називаємо ім'ям Артеміди. Та й імена у нас ще ті: Діана, Вікторія. І все настільки переплелось, що не зрозуміло, де грецька міфологія, де римська, а де наша рідна слов'янська. Адже кожна нація має свої міфи, своїх героїв, які стали прототипами спочатку казок, легенд, а потім авторських творів.

Важливість ознайомлення учнів з міфами різних народів важко переоцінити, адже окрім ознайомлення з надзвичайно образним світоглядом наших далеких предків, діти мають змогу пізнати добро і зло, любов і ненависть, дружбу і зраду.

Нині, за поступу глобалізації, коли людство іде до загального розуміння і співіснування, вихід у світ "**Короткого довідника з міфології**" С.В. Косянчука стане важливим елементом сприйняття світу в єдності. Ця книга ще раз підкреслить виняткове значення загальнолюдських цінностей, адже поняття добра і зла, любові і ненависті, краси і потворності, розуму і невігластва є однаковими для різних народів, про що яскраво заявляють у своїх міфах і греки, і римляни, і слов'яни. У довіднику узагальнено і систематизовано багато міфів. Читач обов'язково помітить, що міфологічні уявлення різних народів є схожими, що і складає сферу всезагальної людської душі. У зручній і доступній формі відбувається ознайомлення з різними міфічними героями. Довідник корисний для будь-якої читацької категорії. Кожен зможе отримати вичерпну інформацію, яка характеризується цілісністю, повнотою, новизною. У книзі знаходимо тлумачення термінів і понять світової міфології, які вживаються в сучасній монографічній, енциклопедичній літературі і відповідають світовому рівню.

Основна мета видання — ознайомити читача з деякими термінами світової міфології і надати методичну допомогу педагогічним працівникам різних рівнів, адже міфологія проникла у різні сфери сучасного життя: історію, літературу, юриспруденцію тощо. Довідник створено за дедуктивним способом організації змісту, який полягає у розгортанні знань від відомого всезагального до конкретних складових. Таке структурування передбачає ширше використання потенціалу активності у пізнанні, оскільки загальне знання відіграє роль бази, опори, на основі якої розгортається самостійний пізнавальний пошук.

Окрім етичного, естетичного і дидактичного аспектів, довідник має глибокий філософський сенс, та це й зрозуміло, бо міфи є першоджерелом філософії. З одного боку, міф — це далеке минуле, яке якісно відмінне від теперішнього, від сучасності. Водночас — це певна модель, взірць сучасних подій. Будь-яку міфічну подію можна асоціювати із сьогоденням, будь-які риси міфічних героїв знайдемо у сучасниках.

Галина Васьковская. Миф как первоисточник познания мира и человека

В статье речь идет о двух основных способах формирования мировоззрения человека (картины мира) — мифологическом и философском. Картина мира в первом случае формируется на основе готового мировоззрения, т.е. принимается человеком или целиком, или состоит из определенных его элементов. Когда мировоззрение человека строится на основе его собственной умственной деятельности — это и есть философский способ формирования картины мира.

Ключевые слова: человек, миф, культура, общество, мировоззрение.

Galina Vaskivska. A myth as original source of cognition of world and man

In the article goes discourse about the two basic methods of forming of the world-view of man (world picture) — mythological and philosophical. In first case, the world picture was created on the basis of the prepared world-view, id est was accepted by a man or wholly, or consist of his determinate elements. When the world-view of man makes on the basis of his own intellection is the philosophical method of forming of the world picture.

Keywords: a man, a myth, culture, society, world-view.

Міфологічне глибоко закладене у сутності людини. Це підсилює вплив міфу як культурного чинника. За допомогою міфу людину можна піднести, виховати на міфологічних взірцях добра, милосердя, краси. Утім, можливо навіть маніпулювати образами міфів для духовного закабалення людини. Для того щоб попередити негативні впливи, слід надавати інформацію, яка прищепить розуміння культурно-історичної цінності міфів. Таким цікавим, яскравим, незвичним, а отже, креативним є "Короткий довідник з міфології", який по-справжньому виконає свою просвітницьку роль. За доцільного використання довідник матиме позитивний комплексний вплив на особистість, її пізнавальну, моральну, естетичну, діяльну і комунікативну сфери.

С. В. Косянчук відступив від традиційної форми подачі матеріалу (спочатку — назва статті, а далі — пояснення). Наперед виносьється опорне слово, що є основним у тлумаченні імені чи назви, а саму назву ставить наприкінці статті. Тут автор зазначає й джерело. Попри незвичність, у такої форми подачі матеріалу є свої переваги. Наприкінці довідника подано загальний алфавітний покажчик і такий самий покажчик опорно-ключових слів, з яких починається кожна стаття. Це і є ті дві основні "матриці", з допомогою яких будь-якому читачеві (маю на увазі читачів із різним рівнем підготовки) легко буде знайти потрібну інформацію, місцезнаходження якої в довіднику, до речі, не прив'язується до нумерації сторінок.

Зміст Довідника сприяє фундаменталізації знань учнів, розумінню цілісної картини світу і знань про людину, розвиває загальну здатність до навчання, сприяє провадженню діалогічних, проектно-дослідницьких методів навчання, проблемного навчання як такого. За результативними навчальної діяльності учнів (з огляду на якість засвоєння знань, формування умінь і навичок) можна констатувати: зміст довідника щонайліпше сприяє розвитку лінгвістичної інтуїції, риторичної і соціальної компетентностей, водночас формує ціннісно-сміслові орієнтації засобами предметів мовно-літературного циклу, що збагачує ціннісно-сміслову сферу особистості учнів.

Література

1. Волков Ю. Г. Человек : Энциклопедический словарь [Текст] / Ю. Г. Волков, В. С. Поликарпов. — М. : Гардарики, 2000. — 520 с.
2. Малкин М. М. Культура, ее структура и закономерности развития [Текст] / М. М. Малкин. — Л. : ВМОЛУА, 1970.
3. Міф [Електронний ресурс] // Вікіпедія. — Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki/Миф
4. Попович М. В. Національна культура і культура нації [Текст] / М. В. Попович. — К. : Знання, 1991.
5. Савченко О. Я. Читанка : підручник для 4 кл. [Текст] / О. Я. Савченко. — К. : Освіта, 2003. — Ч. 1. — 138 с.
6. Світ, людина, суспільство : Хрестоматія [Текст] / [упоряд.: І. П. Арцишевська, Р. А. Арцишевський]. — К.; Ірпінь : ВТФ "Перун", 1997. — 400 с.
7. Фролов И. Т. Наука и философия о человеке: настоящее и будущее [Текст] / И. Т. Фролов // Высшее образование в России. — 2000. — № 2. — С. 99—102.